
ВАЛЕНТИН КИСЬОВ / Valentin Kisyov

РУСКО-ФРЕНСКИ МИРЕН ДОГОВОР ОТ 1801 г.

Russian-French peace treaty of 1801

The years between 1799 and 1801 take a special place in the foreign relations between Russia and France. This paper considers the creation of the second anti-French coalition and the formation of the League of the North States. It also traces the Russian-French rapprochement negotiations which led to the signing of the first Russian-French peace treaty in 1801 in the history of Europe. Although different in state system – one republic, the other monarchy, after an initial disagreement, they find common foreign policy goals.

Key words: *Napoleon Bonaparte, Paul I, anti-French coalitions, monarchical Europe, North league, first Consul, Malta, international conflicts, Directory.*

В края на XVIII в. международната обстановка в Европа е изключително динамична и осеяна с множество териториални преобразувания. В резултат на мълниеносната италианска кампания от 1796 г. френската република получава хегемония в Северна и Централна Италия. Създадените от Бонапарт нови италиански републики – Транспаданска (Ломбардия), Циспаданската (Болония, Модена, Ферара) и Лигурийската република (Генуа) безпрекословно му се подчиняват. През юни 1797 г. е създадена Цизалпийска република обединяваща първите две¹. Европейските държави не са в състояние да неутрализират настъплението на френската република. Прусия след Базелският мир (1795 г.) се държи пасивно и престава да представлява опасност за Франция. Англия завзема ред колонии, но остава вярна на своята обичайна тактика, отказвайки се от участие на европейския военен театър.

През юли 1797 г. Англия започва мирни преговори с Франция. Австрия също води мирни преговори с френската република. През март 1798 г. Франция подчинява и Швейцария, която се преобразува във васална Хелветическа република, и укрепва своя контрол над създадената също от нея през 1795 г. Батавската република (образувана от Холандия). През 1797–1798 г. Франция пристъпва към осъществяването на своята Средиземноморска програма. През 1797 г. тя завладява Йонийските острови, а през май следващата година френският флот, излизайки от Тулон и Генуа по направление Египет, попътено завладява и остров Малта².

Превземането на Малта, Йонийските острови и ред пунктове по Йонийското крайбрежие рязко изменя отношението на Русия спрямо Франция. Опасенията на Петербургския двор са, че прекалената близост на френската република може да улесни противопоставянето на Турция срещу Русия. Именно това е и Източната политика на Директорията през 1795–1796г. По всички основни направления – Източното Средиземноморие, Полския, Германския въпрос и Италия, интересите на руската империя се сблъскват с интересите на Френската република. Тревогите на Русия се засилват още повече, когато се изясняват действителните цели на френската експедиция със завоеванията в Египет и Сирия, които са доминирани в Средиземно море и Адриатика. При благоприятни за Франция обстоятелства, в Петербург се опасяват, че следващите завоевания може да са овладяването на Константинопол, Проливите и Балканите.

По въпроса за мир или война, за активна и пасивна политика в Европа и за характера на отношенията с Франция, руските управляващи кръгове в този момент не са единодушни. Голяма част от руските представители зад граница са за активна политика в Европа, за война и са решително враждебни към преговори с Франция. В тази група попадат влиятелни лица като братя Воронцови, канцлер граф Остерман, посланика в Берлин граф Панин, посланика във Виена граф Розумовски, граф Ростопчин и др. Съпругата на Павел I и неговата фаворитка Нелидова също ненавиждат Франция³. Техните действия са повлияни от противоречията на Русия и Франция и страха от революционна заплаха в руската империя и зад граница. Всички те имат огромно влияние над Павел I и се оказват по-силна група от хората, който са за мирни отношения с френската република. Въпросът за война е решен.

Френската агресия, противоречията на Русия и Франция в Европа и Източния Средиземноморски басейн, довеждат до война. Правителството на Павел I решава да приключи с политическата пасивност по отношение на англо-френската война. В руската външна политика започва нов продължителен етап на войни с Франция (1798–1815 г.). Павел I е готов да се присъедини към коалицията на великите държави против Франция, организирана от Англия. Основа на втората коалиция (1798–1801 г.) става руско-английският съюз, преговорите, за който започват през юли-август 1798 г. и приключват през декември същата година с подписването на руско-английски мирен договор. Следващата важна стъпка за формирането на втората антифренска коалиция е сключването на руско-турския съюз. Борбата на Русия и Франция за влияние над Турция завършва с временна победа на Русия.

През септември 1798 г. Турция обявява война на Франция. На 23 декември 1798 г. е сключен съюзен договор между Русия и Турция, а на 25 декември същата година се съюзяват Англия и Турция. Договорът между Русия, Англия и Турция е допълнен и със съюз с Неаполитанското кралство (18 декември

1798 г. съюзен договор с Русия, 20 ноември 1798 съюзен договор с Англия и на 10 януари 1799 г. съюзен договор с Турция)⁴. Така се формира втората антифренска коалиция.

Програмата на Павел I се състои в сключване на съюзни договори между Русия, Англия, Прусия, Австрия и немските княжества и по-късното присъединяване на Швеция и Дания към тях. В крайна сметка по различни причини Прусия, Дания и Швеция отказват да се присъединят към втората коалиция. Разочарован и от егоистичното поведение на Виена, император Павел I се решава да скъса с Австрия. Тогава се замисля създаването на нов съюз със северните кралства (Прусия, Дания и Швеция) като противовес на властолюбивите стремежи на Австрия. За тази цел е изпратен барон Крюденер за преговори в Берлинския двор. Първоначално пруският елит плахо приема руските предложения. Пруското правителство се бои от тази крачка, която може да покаже отстъпление от приетата строга система на пасивен неутралитет.

С настъпването на 1800 г. политиката на Прусия значително се изменя. Промените в отношенията между европейските държави поставят пруския двор в изгодна положение. Руският император желае сближаване с Берлин и сам предлагал съюз. В същото време Австрия се бои от това сближаване, а Англия се страхува за ХанOVER. От своя страна Първият консул на Франция – Бонапарт иска от Прусия посредничество за примирие между Франция и Русия. Наполеон обещава на Прусия значителни териториални компенсации при бъдещи общи действия.

На 16 януари 1800 г. барон Крюденер донася на император Павел I две неочаквани новини. Първата, че Пруския крал изявява желание за открити преговори с руския монарх относно защитата на политическото равновесие в Европа, а втората е, че Бонапарт търси сближаване с Русия⁵. Нито един от европейските държавници не съумява така бързо като Павел I да оцени истинското значение на новото правителство във Франция.

Започналите постоянни преговори между дворовете на Петербург и Берлин завършват с подписването на съюзен договор между тях. На 16 юли 1800г. е подписан в Петергоф (руски град, разположен на южния бряг на Финския залив) съюз за отбрана. Двете държави се задължават да си оказват взаимна военна помощ. Малко по-късно на 20 август подписват още една допълнителна клауза, с която се ангажират да привлекат към съюза Швеция, Дания, Турция, Саксония и Хесен-Касел⁶. Смишълът на съюза е да съхрани политическото равновесие в Европа. Договорът на Русия с Дания и Швеция е подписан в Петербург на 4 декември 1800 г.

Същевременно още в началото на 1800 г. започва сближаването между император Павел I и Наполеон Бонапарт. Първи стъпки на предпазлив дипломатически сондаж в това направление се предприема още през първите месеци на Консулството във Франция. През януари 1800 г. на среща между Талейран

и посланика на Прусия в Париж, френският министър на външните работи вмята в разговора „Не е ли възможно да се договорим с Русия, която не получава никаква изгода от разпалената война против Франция? Отслабвайки Франция тя усилва своята съперница Австрия. Дали ще е възможно пруският крал да се натовари с мисията да узнае мнението на Русия и стане посредник в нашето сближаване с тази държава? Колкото повече размишлявам над тази тема толкова повече виждам изгода за този монарх, изигравайки тази роля в подобни преговори”⁷. Пак по това време се завързват първите предпазливи руско-френски контакти в Берлин, а след това и в Копенхаген. Победата при Маренго още повече укрепва властта на Първия Консул, повишава неговия политически престиж в Европа и открива нови перспективи пред френската външна политика.

На 18 юли 1800 г. министъра на външните работи на Франция, по поръчение на Наполеон изпраща писмо до заместник-министъра на външните работи на руската империя граф Никита Панин, в което уверява, че Първия консул ще освободи без никаква размяна всички руски пленници (около 6 хиляди), намиращи се във Франция, които ще бъдат снабдени с нови униформи, ще получат нови оръжия и своите знамена. След това писмо последва следващо отново подписано от Талейран, в което се подчертава решителността на французите да защитят остров Малта от англичаните, които имат апетити там. Накрая Наполеон изпраща като подарък на император Павел I меч, дарен от папа Лъв X на един от магистрите на Малтийския орден⁸. Самият адресат на писмото е избран изключително умело. Французите много добре знаят, че Панин е голям англофил и привърженик на коалицията.

Според Талейран приоритетите на френската външна политика са: война до победа и блокада на Великобритания, война с Австрия до сключване на мир и съюз с нея и договор с Русия, която да стане главен и естествен съюзник на Франция.

Министъра на външните работи на Русия, Ростопчин, също обявява своите възгледи за външнополитическите задачи на империята. Той счита, че е необходимо за Русия сближаване с Франция и двете страни тясно да си взаимодействат на международната сцена. Едно такова изгодно сближаване в перспектива може да доведе до разделяне на турските владения между тях. Ростопчин гледа на Османската империя като безнадеждно болна⁹.

Първи практически стъпки за сближаване между Франция и Русия е изпращането в Париж на руски пълномощник, формалната цел на когото е обсъждането на въпроса свързан с връщането на руските пленници в родината. Пратеникът, генерал Спренгпортен е задължен да подготви почвата за политическо сближаване между Русия и Франция. Според документите които Спренгпортен взел със себе си в Париж, много важна била нотата на Ростопчин. В нея рязко и безапелационно се поставят пет условия на които Русия е готова за общ език с Франция. Условията са: връщането на остров Малта и всички владения на

малтийския орден, възстановяването на Сардинския крал в неговите владения, неприкосновеност на Неаполитанското кралство, неприкосновеност владенията на Баварския курфюрст и неприкосновеност владенията на Вюртембергския херцог¹⁰.

На 20 декември 1800 г. Спренгпортен пристига в Париж, където е приет от министъра на външните работи Талейран, а в същият ден и от Наполеон. Основната тема на разговорите са преговорите за сближаване между двете страни. В разговор с Талейран, руския генерал заявява, че под ръководството на руския император в скоро време ще бъде създадена Лига на северните страни (Русия, Прусия, Дания и Швеция), като нейната цел ще бъде борбата против господството на Англия по море. Що се отнася до Бонапарт, той принципно се съгласил с петте условия, връчени му от руския пълномощник.

По време на разговорите между Русия и Франция, Павел I получава тежък удар от страна на Англия. През септември 1800 г. след дълга и упорита отбрана френският гарнизон на остров Малта капитулира, а над острова се издига английския флаг. В продължение на два века Малта ще стане една от главните бази на английския флот в Средиземно море. Превземането на Малта окончателно слага край на участието на Русия във втората коалиция.

Епизодът с Малта и пиратските действия на английския флот по море сближават интересите на северните страни за защита на свободната търговия. По инициатива на Павел I се създава съюз от държави по басейна на Балтийско море. На 16 декември 1800 г. в Петербург се подписва руско-шведския договор, а съвсем скоро към тях се присъединяват Прусия и Дания. Впоследствие този съюз получава названието Лига на северните страни¹¹.

Тъй като Англия нарушава условията на договора по въпроса за остров Малта и категорично отказва да признае правата на неутралните държави, Павел I разпорежда налагането на ембарго на всички английски кораби, намиращи се в руски пристанища. Това става и обща европейска политика. Така коалицията, която англичаните сключват против Франция, се разпада и вместо обединени държави против Републиката възниква антианглийска коалиция¹².

Съвсем скоро след първоначалните преговори между Франция и Русия, в първите дни на 1801 г. пристига в Париж собственоръчно писмо на император Павел I до Бонапарт. Куриерът, който донася това писмо, го връчва лично на Първия консул в двореца Малмезон. Бонапарт не скрива своята радост и веднага отправя по същия куриер собственоръчен отговор на руския император. В него Наполеон удостоверява искреността на своите обещания и изразява гаранции за укрепването на мира в Европа. В същото време император Павел I не дочаква отговора на Първия консул като решава да изпрати в Париж пълномощник, който окончателно да сключи мирният договор. Тази важна задача е възложена на заместник-министъра на външните работи Количев, който отпътува от Петербург на 4 януари 1801 г. Наполеон с нетърпение очаква руския посланик, не

иска дори да подпише окончателният мир с Австрия без личното участие на император Павел I. Посрещането на Количев е изключително тържествено. На френската граница го очаква генерал Кафарели, началник на консулската гвардия и приближен до Наполеон Бонапарт¹³.

Към момента на пристигането на граф Количев, Първия консул получава от руския император още две писма, макар че още не бил подписан мир между тях. В тях руския император приканва Наполеон да предприеме или поне да устрои някакви действия по бреговете на Англия. Първия консул не може да повярва, че Павел I, сам говори за това как да се нанесе удар на англичаните. Наполеон от своя страна написва писмо на руския император, в което го уверява, че събира ескадра в Брест и Тулон и армия във Фландрия. Той дори му споделя, че и Испания събира ескадра в Кадис. Бонапарт предлага на Павел I съединението на френската ескадра с неговата Черноморска ескадра. Предлага пристанището на Сицилия да бъде заето от руския флот, а едно от пристанищата на брега на Тарентския залив (разположен в северната част на Йонийско море край Калабрия, Италия) от френския флот¹⁴. В последното писмо главно внимание е отделено на Египет. Бонапарт се опитва да съблазни руския император с перспективата на френско владичество в Египет. Той споделил своя план, че Суецкия канал който съединява Индийския океан със Средиземно море съществува в проект. Тази задача не е сложна и може да се реши в кратко време, която без съмнение ще има голяма изгода за руската търговия, като част от северната търговия може да се премести на юг. „По този начин вашето име ще оказва голямо влияние върху бъдещите съдбини на Континента”, твърди генерал Бонапарт¹⁵.

По това време Павел I е пленен от проекта на Наполеон. Възможността да види руското знаме да се развява над пристанищата в Константинопол и Средиземноморието, а руснаци и французи да господстват по море го активизира. Това ще даде възможност за разпространението на руското влияние далеч на юг и съвместно с французите могат да изгласкат англичаните от Индия. Доколко е възможен този проект е въпрос на бъдещето.

Така в първите месеци на 1801 г. реално се създават предпоставките за първия в историята на Европа руско-френски съюз. Той не е още оформен в нито един официално приет дипломатически документ. Но няма никакво съмнение, че между двете страни съществува твърда воля към сближаване. Веднага изниква въпроса, доколко този съюз е изгоден за двете страни. Що се касае до Франция няма никакво съмнение, че съюзът и дава много изгоди като, възможността за победа над Англия в морското съперничество, обезпечаване на траен мир с всички държави на континента, при това Франция ще заеме в Европа доминираща роля, разпространение на своето влияние в Средиземноморския басейн, ще удържи Египет под свое влияние или в краен случай ще има шанс да го съхрани.

За Русия изгодата от съюза с Франция не е толкова очевиден. Действително тя се намесва в морската война с Англия, която в същото време е главен морски партньор на руската империя. Русия няма основание да се бои от своите съседи. Прусия в този момент е слаба, а Австрия от 1726г. постоянно се намира в съюзни отношения с Русия, които имат общи интереси – борба с Турция, борба за господство в Полша, а от 1795 г. да задържат полските територии, получени от третата подялба на Полша¹⁶.

В средите на висшето руско дворянство се формира заговор, подпомаган от англичаните, срещу руския император. На 11 март 1801 г. в покоите си на Михайловския замък в Петербург император Павел I е убит, а престола заема неговият син Александър I. В същото време Количев продължава да води преговорите с Талейран в Париж, относно мирният договор между Русия и Франция. Бонапарт узнавайки за кончината на император Павел I, изпраща в Петербург един от любимите си адютанти Дюрок, да поздрави младия император с встъпването му на престола. Александър I приема добронамерено посланието на Наполеон. В действителност Русия отдавна се е примирила с Франция, единствено остава да склучи мирът официално. Александър I бърза да склучи този мир, изпращайки нов посланик в Париж, граф Морков на мястото на Количев.

Привидно, примирието между Русия и Франция не среща никакви затруднения, особено по двата спорни въпроса за Египет и Малта, които отпадат от само себе си. Император Александър I по примера на своя баща, се застъпва в полза на своите съюзници, поради което главните точки на преговорите са условията относно Неаполитанския и Сардинския крал, Баварския курфюрст, Вюртембергския херцог и Баденския маркграф¹⁷. Най-голяма трудност представлява възстановяването владенията на Сардинския крал, защото Първият Консул, въпреки обещанията дадени на Павел I, възнамерява да ги задържи в свое владение. Паралелно с преговорите на граф Морков с Талейран в Париж, Франция води и преговори с Англия в Лондон.

Мирният договор между Франция и Русия е подписан от Талейран и граф Морков на 8 октомври 1801 г. в Париж. Съгласно него и тайната конвенция, подписана два дни по-късно (10 октомври), Русия признава териториалните придобивки на Франция, а френската страна се съгласява да предостави на сардинския крал компенсации за неговите загубени владения в Пиемонт. Двете страни се договарят за съвместно участие по въпроса за териториалните обезщетения на немските княжества, загубили владенията си от левия бряг на Рейн. Споразумяват се, Неаполитанското кралство да се смята за неутрална държава и да се гарантира независимостта на Йонийските острови. Първият консул се задължава да пристъпи към преговори за мир с Османската империя при посредничеството на руския император¹⁸.

В края на XVIII и началото на XIX век се извършват изумителни промени в политическата карта на Европа. В това време голяма част от държавите обединяват своите сили за опазване на общото спокойствие и порядки от напористите стремежи на френската република. При управлението на Първия консул, Франция успява да стигне до примирие с голяма част от своите предишни врагове, а цяла Европа се обръща срещу Англия. Годините 1799–1801 г. заемат особено място във външнополитическите отношения между Русия и Франция. Макар и различни по държавно устройство – едната република, а другата монархия, след първоначалните разногласия те намират общи външнополитически цели. За първи път в новата история тези две велики държави сключват мирен договор помежду си, макар и краткотраен.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Манфред, А.** Наполеон Бонапарт. София, 1972, с.164.

² Пак там. с. 200.

³ **Соколов, О.** Аустерлиц, Наполеон, Россия и Европа 1799–1805 г. Т. I. Москва, 2006, с. 32.

⁴ **Стефанова, С.** Международни актове и договори (1648–1918). София, 1958, с. 43.

⁵ **Милютин, Д.** История войны 1799 года. Т. I. С. Петербург, 1857, с. 517.

⁶ Пак там. с. 518.

⁷ **Соколов, О.** Цит съч. 53.

⁸ Пак там. с. 53.

⁹ Восточный вопрос во внешней политике России (конец XVIII – начало XX в.). Москва, 1978, с. 51

¹⁰ **Мартенс, Ф.** Собрание трактатовъ и конвенций. Т. XIII. С. Петербург, 1902, с. 251.

¹¹ **Соколов, О.** Аустерлиц, Наполеон, Россия и Европа 1799-1805г. Т. I. Москва, 2006, с. 60.

¹² Пак там. с. 60.

¹³ **Милютин, Д.** Цит съч с. 530.

¹⁴ **Соколов, О.** Цит съч. 53, с. 62.

¹⁵ Пак там. с. 62.

¹⁶ Пак там. с. 64.

¹⁷ **Милютин, Д.** Цит съч., с. 541.

¹⁸ Внешняя политика России XIX и начала XX века. Т. I. Москва, 1960, с. 95–101.

ЛИТЕРАТУРА

История на дипломацията. Т. I. София, 1948.

Кареев, Н. История Западной Европы в Новое Время. Т. IV. С. Петербург, 1894.

- Кастело, А.** Бонапарт. Москва, 2010.
- Манфред, А.** Наполеон Бонапарт. София, 1972.
- Мартенс, Ф.** Собрание трактатов и конвенций. Т. XIII. С. Петербург, 1902.
- Микел, П.** История на Франция. София, 2000.
- Милютин, Д.** История войны 1799 года. Т. I. С. Петербург, 1857.
- Стефанова, С.** Международни актове и договори (1648–1918). София, 1958.
- Восточный вопрос во внешней политике России (конец XVIII–начало XX в.).
Москва, 1978.
- Соколов, О.** Аустерлиц, Наполеон, Россия и Европа 1799-1805г. Т. I. Москва, 2006.
- Соловьев, С.** Император Александр I. Москва, 2003.
- Шильдер, Н.** Александр I. Москва, 2010].
- Шильдер, Н.** Павел I. Москва, 2010.